

نقش مصلحت در استنباط احکام

(مصاحح مرسله)

به روایت از صاحب چهارگانه اهل سنت

دکتر سید نوید نقشبندی

عضو هیئت علمی دانشگاه کردستان

انتشارات علم کالج
۱۳۹۱

سرشناسه : نقشبندی، نوید، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور : نقش مصلحت در استنباط احکام (مصالح مرسله) : (به روایت مذاهب
چهار گانه اهل سنت) / نوید نقشبندی.
مشخصات نشر : سندج : انتشارات علمی کالج، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری : ۲۵۸ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۲۷-۶۳-۷
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : مصلحت (فقه اهل سنت)
رده بندی کنگره : ۱۳۹۱ ن ۷ / ۷ / ۱۶۱ BP
رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۱
شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۱۶۴۴۵

انتشارات علمی کالج

نویسنده : نوید نقشبندی
ناشر : انتشارات علمی کالج
مدیر مسئول : کیومرث کرباسی
محققه آرایی : وریا دیوانی
طراحی جلد : اسرا مردوخی
نوبت چاپ : اول - ۱۳۹۱
شمارگان : ۱۰۰۰
قیمت :

مرکز پخش: سندج، خ پاسداران، مجتمع تجاری کردستان، طبقه همکف، واحد ۱۶۱ و ۱۶۲

تلفن: ۰۸۶-۳۲۹۱۰۸۶ - ۰۸۶-۳۲۳۷۲۳۷ - ۰۸۶-۳۲۳۵۷۹۶ فکس:

email: info@collegepub.ir

www.collegepub.ir

حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

ط	پیشگفتار
۱	مباحث مقدماتی
۱	الف_ تعریف و اصطلاحی مصلحت، استنباط، و احکام
۴	ب_ مصلحت در آئینه ادیان
۴	اول: دین یهود
۹	دوم: دین مسیح
۱۱	سوم: ادیان غیر الهی
۱۴	ج_ مصلحت از دیدگاه فلاسفه
۲۱	د_ مصلحت در قوانین عرفی (وضعی)
۲۳	اختلافات اساسی بین شریعت و قانون
	بخش اول: مصلحت و شریعت
۲۵	باب اول_ رابطه مصلحت و شریعت
۲۷	فصل اول: معنای لغوی و اصطلاحی شریعت
۲۹	فصل دوم: وجود مصلحت در شریعت
۳۶	فصل سوم: ادله رعایت مصلحت در شریعت
۳۹	فصل چهارم: ویژگیهای مصلحت در شریعت
۴۶	باب دوم: علت پذیری احکام
۵۱	فصل اول: نظر متکلمان در مورد تعلیل افعال خداوند
۵۲	فصل دوم: نظر علمای اصول در مورد تعلیل احکام شرعی
۵۲	الف: نظر اصولیان ظاهری مشرب
۵۵	ب: نظر گروهی دیگر از اصولیان (بر خلاف نظر اول)
۵۵	ج: نظر جمهور اصولیان از جمله شافعیه و برخی از حنفیه
۵۶	د: نظر راجع در مذهب حنفیه
۶۳	فصل سوم: راههای شناخت علت (مسالك العله)
۶۶	فصل چهارم: اقسام علت

۶۸	باب سوم - مقاصد شارع
۶۹	فصل اول: تفاوت مقاصد و وسایل
۷۰	فصل دوم: لزوم توجه به مقاصد شارع برای مجتهد
۷۱	اول: شناخت برائت اصلی
۷۱	دوم: فهم مقاصد شریعت
۷۴	فصل سوم: مقاصد شارع به صورت اجمالی
۷۹	فصل چهارم: شرایط لازم برای اعتبار مقاصد
۸۰	فصل پنجم: ادله اثبات مقاصد شرعی
۸۰	الف: هدف از بعثت پیامبران
۸۰	ب: استقرار احکام مذکور در کتاب و سنت
۸۲	ج: بررسی قواعد کلی شریعت
۸۳	فصل ششم: اقسام مقاصد
۸۴	الف: تقسیم مصالح به اصلی و تمعی
۸۴	ب: تقسیم مصالح و مقاصد به ظنی و ظنی و وهمی
۸۵	فصل هفتم: مقاصد شارع به صورت تفصیلی (ضروریات و حاجیات و تحسینات)
۹۵	باب چهارم - ویژگیهای فقه اسلامی
۹۵	فصل اول: نظر امام محمد عبده
۹۸	فصل دوم: نظر سایر فقها و اندیشمندان
۹۸	الف) ربانیت
۱۰۰	ب) انسانی بودن
۱۰۵	ج) واقعیت گرایی
۱۱۱	د) شمول و فراگیری
۱۱۲	هـ) میانه روی (الوسطیه)
۱۱۷	و) وضوح
۱۱۸	ز) جمع بین ثبات و تسامع (انعطاف پذیری)
۱۱۹	ریشه های ثبات و انعطاف پذیری در مصادر و احکام اسلامی
۱۲۱	ح) سهولت
۱۲۲	۱: گستردگی حوزه عفو
۱۲۶	۲: اهتمام شریعت به بیان کلیات
۱۲۷	۳: شایستگی نصوص برای استنباطهای مختلف از آن

۱۲۸ ۴: رعایت عذر و پذیرش شرایط موقت

۱۲۹ ۵: تغییر فتوا بر اساس تغییر زمان و مکان و شرایط

بخش دوم: مصالح مرسله

۱۳۹ باب اول: شناخت و تعریف مصالح مرسله

۱۴۱ فصل اول: انگیزه های شکل گیری مصالح مرسله

۱۴۶ فصل دوم: مناسب و انواع آن

۱۵۴ فصل سوم: تعریف مصالح مرسله

۱۵۷ نظر امام محمد غزالی

۱۵۸ نظر خوارزمی

۱۵۹ نظر عز بن عبدالسلام

۱۶۰ نظر صفی الدین عبدالرحیم هندی

۱۶۲ باب دوم _ حجیت مصالح مرسله

۱۶۲ فصل اول: مصلحت در سنت پیامبر

۱۶۷ فصل دوم: مصلحت از دیدگاه صحابه

۱۶۶ فصل سوم: مصلحت از دیدگاه تابعین

۱۶۸ فصل چهارم: مصلحت از دیدگاه ائمه مذاهب و انتهاء

۱۷۰ مطلب اول) مصلحت از نظر امام ابو حنیفه

۱۷۴ مطلب دوم) مصلحت از نظر امام مالک

۱۷۵ مطلب سوم) مصلحت از نظر امام شافعی

۱۸۰ مطلب چهارم) مصلحت از نظر امام احمد بن حنبل

۱۸۳ مطلب پنجم) مصلحت از نظر امام غزالی

۱۸۹ مطلب ششم) مصلحت از نظر امام طوفی

۱۹۶ مطلب هفتم) مصلحت از نظر شاطبی

۲۰۱ باب سوم: آرای علماء در مورد حجیت مصالح مرسله و ادله هر کدام

۲۰۲ فصل اول: نظر علمای مذاهب در مورد حجیت مصالح مرسله

۲۱۳ فصل دوم: ادله کسانی که مصالح مرسله را قبول ندارند

۲۱۶ فصل سوم: ادله کسانی که مصالح مرسله را قبول دارند

۲۱۹ فصل چهارم: ناهماهنگی اقوال اصولیان در مورد مصالح مرسله و اسباب آن

۲۲۳ فصل پنجم: نتیجه

بخش سوم : ضوابط مصلحت

باب اول _ شروط عمل به مصالح مرسله (از دیدگاه مالکیان و حنبلیان) ۲۲۹

باب دوم _ ضوابط مصلحت

اول: هماهنگی با مقاصد شارع ۲۳۱

دوم: عدم تضاد با قرآن ۲۳۳

سوم: عدم تضاد با سنت ۲۳۶

چهارم: عدم تضاد با قیاس ۲۳۸

مطلب اول) رابطه مصلحت با قیاس ۲۳۸

مطلب دوم) دلیل این ضابطه ۲۳۹

پنجم: عدم تضاد با مصلحت مهمتر یا مساوی با آن ۲۴۰

پیشگفتار

کتاب حاضر بیانگر بینشی است که از حدود سال ۱۳۷۰ شروع شد و در سال ۷۵ به این کتاب انجامید. بینشی که از خاکستر تفکری متعصب سربرآورد و پس از گذراندن یک دوره جزم‌اندیشی حاصل شد و به باوری مبارک رسید. کتاب حاضر تلاشی است در جهت شناخت بهتر دین اسلام. دینی که به گفته قرآن نزولش سراسر خیر است و آورنده آن رحمتی است بر تمام عالمیان. گل سرسید بینش دینی یعنی اسلام به دست دشمنان دانا و دوستان جاهل تبدیل به باورهایی شده است که نه سودی از آن می‌توان برد نه کالایی برای عرضه دارد؛ لا یُسمن و لا یُفنی من جوع. این تحقیق گام کوچکی است برای رسیدن به این هدف یعنی معرفی درستی از اسلام. تلاشی نیست که اسلام را معتدل کنیم زیرا اسلام خود معتدل است. ما نمی‌خواهیم اسلام را به نحوی معرفی کنیم که مقبول امروزیان باشد؛ خود چنین هست. دینی که سرمدی است باید خصوصیات سرمدی بودن را داشته باشد. اما معرفت دینی هنوز هم سخن برای گفتن دارد و این سرچشمه فوار قرآن هنوز جرعه‌های فراوانی برای نوشیدن دارد. به قول حافظ: «گمان مبر که به پایان رسید کار مغان - هزار باده ناخورده در رگ تاک است» امید است مقبول اصحاب فقه و خرد شود. نارسایی‌های آن را با دیده اغماض بنگرند و تذکر دهند.

در جهان امروز موضوعات جدیدی - چه در ساحت علم کلام و چه در ساحت علم فقه - طرح شده است که ذهن علمای اسلامی را به خود مشغول کرده و لزوم بازنگری در کتاب و سنت و استنباط‌های نو از این دو سرچشمه پایدار اسلامی را محرز کرده است. این موضوعات به میل و اراده ما مطرح نشده‌اند؛ بلکه نیازهای جدید این موضوعات را بر سر سفره علماء آورده‌اند. نیازهایی در حوزه علم فقه و نیازهایی در حوزه فکر و اندیشه و کلام که اگر جوابهای دقیق و درستی به آنها داده نشود ممکن است به عواقب سوئی بیانجامد. یکی از آن عواقب ممکن است انحراف از اسلام باشد. این انحراف ممکن است یا به طور کلی حذف آن از جانب برخی و یا استنباط غلط و نامتعادل از جانب برخی دیگر باشد که گاه به توجیهات افراط گرایانه از دین و گاه به سوء استفاده‌های شخصی از آن از جانب حکومتها برای توجیه خواسته‌های آنان بیانجامد.

ما مسلمانان معتقدیم که بدون نیاز به وارد کردن منابع دیگر در ادله فقهی می‌توانیم این مشکلات را حل کنیم و بر این باوریم که پیشینیان فقط بر اساس فهم درست از کتاب و سنت - که حجیت آن‌ها مورد اتفاق تمام امت اسلامی است - مستحذات را مورد بررسی قرار داده و حکم آن‌ها را بیان کرده‌اند. هم اکنون نیز بر این باوریم که اگر هم فقه کنونی کاستیهایی دارد؛ شریعت اسلامی به خوبی توان حل این مشکلات را دارد.

یکی از موضوعاتی که امروزه می‌تواند این مشکل را تا حد زیادی حل کند؛ موضوع مقاصد شارع و فهم دین در پرتو آن است. موضوع مقاصد، موضوعی عام و کلی است و در این مختصر نمی‌گنجد. خدا توفیق دهد کاری است دیگر. اما یکی از فروع موضوع مقاصد؛ اصل مصالح مرسله است که مشهور است در میان اهل سنت مالکیه عمل به آن را درست و شافعیه آن را انحراف از دین دانسته‌اند. در اینجا دو نکته را لازم است بررسی کرد. اول اینکه کل شریعت برای مصلحت انسانها آمده است و دوم اینکه این اختلاف تا چه حد است و در چه زمینه‌هایی است و محل نزاع کجاست. شاید هم این نزاع مانند بسیاری از نزاعهای اصولی؛ در حوزه جدالهای اصولیان محدود شده و در فقه همه به نحوی دیگر عمل کرده‌اند.

اثبات این مطلب که شریعت جهت حفظ مصلحت بندگان وضع شده و هر حکمی که به مفسده بیانجامد جزو شریعت نیست هرچند با تأویل بتوان آن را در شریعت وارد کرد و نیز این که ائمه مذاهب فقهی عملاً مصلحت مرسله را به کار برده‌اند می‌تواند ما را هم در فهم درست قرآن و سنت و هم در استنباط احکام یاری کند.

مؤلف این کتاب در تلاش است تا حد توان خود به بررسی این دو موضوع و اثبات آن‌ها بپردازد و امید آن را دارد که نزد صاحبان اندیشه اسلامی در این مجال مقبول افتد.

در این زمینه لازم است از ارشادات اساتید محترم دانشکده الهیات دانشگاه تهران به‌ویژه، جناب آقای دکتر سید اسعد شیخ‌الاسلامی مؤسس و مدیر سابق گروه فقه شافعی دانشگاه تهران و دکتر علیرضا فیض استاد و مدیر سابق گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی تشکر کنم. به خصوص لازم یاد استاد عزیزم استاد فاروق فرساد (رحمه الله علیه) را گرامی بدارم که برای اولین بار با مصلحت دینی آشنایم کرد. امیدوارم خداوند علمای اسلامی را برای دستگیری طالب علمان حفظ کند.

سید نوید نقشبندی (عضو هیات علمی دانشگاه کردستان)